

پیشہات و ئالۆزیه هه نوکەییەکانی بهردەم کابینه‌کە ی سوودانی

09-03-2023

نووسەرەکان

د. یاسین تەها

کورتە : یاسای هه‌لبژاردن که هیزه شیعه‌کانی چوارچۆیهی هاوئاھه‌نگی ده‌یانەوێت به سیستمی "سانت لیگۆ" و که‌مکردنه‌وهی بازنه‌کانی هه‌لبژاردن (له 83 بازنه بو 18) تیپه‌پڕینن، تهنیا سه‌درییه‌کان تووپه ناکات به‌لکو گورز له‌وه هیزه نوێیانەش دەدات که له پاش تشرینی 2019 دروستبوون، یان ئەو "سه‌ربه‌خۆ" یانه‌ی به‌که‌لک وه‌رگرتن له فره‌بازنه‌یی گه‌یشتوونه‌ته په‌رله‌مان، ئەمانه‌ش جگه له چه‌تری سه‌در چاویان له کۆمه‌ک و پشتیوانی مه‌رجه‌عیه‌تی نه‌جه‌فیشه که پێشتر پشتیوانی له زۆرکردنی بازنه‌کانی هه‌لبژاردن کردووه، ئەگه‌ر هه‌موو ئەمانه‌ش بچنه سه‌ر یه‌ک هی‌ل و یه‌ک ئاراسته، ئەوه به‌ره‌نگاربوونه‌وه‌یان بو هیزه شیعه حوکمرانه‌کان قورس و باجدار ده‌بێت به‌تایبه‌ت که ئەوان هی‌شتا له دله‌خورتیی گۆشاره داراییه‌کانی ئەمه‌ریکادان و ترسی ئەوه‌یان هه‌یه پلانی‌ک بێت بو دووباره‌کردنه‌وهی ئەزموونی رووخاندنی حکومه‌ته‌که‌ی عه‌بدولمه‌هدی (2019 _ 2020) له ریگای خۆپیشاندانه‌وه

پاش تېپەندى بەربەستى 100 رۆزى يەكەم و ھۆرۈنۈنەھى رېژىمى مەترىسىيەكانى "ھەلكشانى شىتان" ھى دۆلار، لەپر حكومەتى سوودانى كەوت بەسەر ئالۈزىيەكانى ھەموارى ياساى ھەلبۇزاردن. ئەم ياسايە كە جىگىر نىيە و ھەر چەند سالىك ۋەك كراس بەبەرى ھىزە سىياسىيە بالادەستەكان دەپرى و دەدوورى، ئەم جارەيان لەكاتىكدا خراۋەتەرۈو كە جەمسەرىكى سەرەكى و گىرنگى شىعە كە سەدرىيەكانن لە دەرەھى پەرلەمان و پرۆسە سىياسىن، ئەگەر ياساكەش بەخواستى ئەوان بىرات كە فرە بازىيە، ئەو ھەگەر دووبارەبوونەھى ھەمان ئەنجامى ھەلبۇزاردنى تشرىنى 2021 ھەيە كە سەدرى كىر بە يەكەم، ئەگەرىش دۇرى خواستى سەدرىيەكان بىت و گوپان بۇ نەگىرەت ئەو مەترىسى گەرانەھى بۇ شەقام و نارەزايەتى زىات دەكات و لە ھەردووبارەكەشدا سەدر ھەر گىر و لەمپەرە بۇ ھىزە شىعەكانى رىكابەرى ئەگەرچى خۇشى دوورەپەرىز كىردىت.

ياساى ھەلبۇزاردن كە ھىزە شىعەكانى چوارچىۋە ھاۋئائەنگى دەپانەۋىت بە سىستىمى "سانت لىگو" و كەمكىدەھى بازىيەكانى ھەلبۇزاردن (لە 83 بازىيە بۇ 18) تېپەپىنن، تەنبا سەدرىيەكان توورە ناكات بەلكو گورز لە ھىزە نوپىيەش دەكات كە لە پاش تشرىنى 2019 دروستىوون، يان ئەو "سەربەخۇ" يانە بەكەلك ۋەرگرتن لە فرەبازىيە گەپىشتوونەتە پەرلەمان، ئەمانەش جگە لە چەترى سەدر چاۋپان لە كۆمەك و پىشتىوانى مەرجەئەتە نەجەفىشە كە پىشتىر پىشتىوانى لە زۆركردنى بازىيەكانى ھەلبۇزاردن كىردو، ئەگەر ھەموو ئەمانەش بچنە سەر بەك ھىل و بەك ئاراستە، ئەو بەرەنگارىبوونەھى بۇ ھىزە شىعە كۆمپانەكان قورس و باجدار دەبىت بەتايبەت كە ئەوان ھىشتا لە دلەخورتى گۇشارە داراييەكانى ئەمەرىكانان و ترسى ئەوھىان ھەيە پلاننىك بىت بۇ دووبارەكەشدا ھەيە ئەزموونى رووخاندنى حكومەتەكەى عەبدولمەھدى (2019 _ 2020) لە رىگاي خۇپىشانداھو.

لەپاش ئەو ھەموو نەرمىيە "چوارچىۋە ھاۋئائەنگى" نواندىان بۇ بەرژەۋەندىيەكانى ئەمەرىكا لە پاى رەواندەھى ھەندىك لە مەترىسىيەكانى قەيرانى دۆلار و بەرگرتن لە ئەگەرى قۇستەھى لە ناخۇدا، درزى دووم كە دەشەت سەدر كەلكى لىۋەرىگىرەت بۇ تەنگەتاۋكردنى رىكابەرىكانى نارەزايەتتەپەكانى پەيوەست بە پرۆژە ھەموارى ياساى ھەلبۇزاردن، لەم چوارچىۋەپەشدا باس لەو دەكرىت كە لەچەند ماۋى داھاتوودا مستەفا كازمى سەرۋكەزىرانى پىشتو بە پرۆژەپەكى سىياسى نوپو بەگەرىتەھى بۇ بەغدا و لەگەل ھەندىك لە ھىزە مەدەنىيەكانى تر خۇپان رىك بىخەنەھى بۇ ئەوھى لەگەل سەدردا بەر بەنبايەكانى چوارچىۋە شىعە بگىر بەتايبەت پاش ئەوھى كازمى ئەستۇ پاكى خۇى ۋەرگرت لە تاران و دەنگۇ ئەوھى ھەيە سلاو و كاخەزى تارانى لەگەل خۇيدا ھىنبايەت بۇ سەدر، بەلام بەگۇرە زانىرى ناو رەوتەكەى مەقتەدا سەدر، ھىشتا سەدر ھىچ ۋەلامى نەداۋنەتەھ.

جگە لە ياساى ھەلبۇزاردن، حكومەت لە بەردەم تاقىكىدەھى پرۆژەپەشدا بەدو كەوتوۋە بۇ مانگى ئادار و نىسان، ئەم وىستگەپەش جگە لە ئاستى ھەرىمى كوردستان و بەغدا لەسەر ئاستى چوارچىۋە شىعە و ھاۋپەيمانىيە سوننەكان (سىادە و عەزم)، ھەروھە لەسەر ئاستى ناخۇ شىعە كۆمپانەكانىش ھەر لىكەوتەى دەبىت، چونكە دابەشكردنى پارە و داھات بەسەر جەمسەرىكانى ھىز ئاسان نىيە و ئەگەر لاپەنىك ھەلۋاردە بىكرىت يان بەشى پىكھاتە و پارىزگا و جەماۋەر و كۆمپانبا و بەرژەۋەندىيەكانى كەمبىكىتەھى، ئەو ئەگەر كراۋەپە بۇ ئەوھى بچىتە بەرەى بەرھەلىستكارى كابىنەى حكومەت، ئەمە لەكاتىكدا حكومەتەكە خۇى بەدىار بىدەنگى و ئامازەكانى سەدر و رەتەكەپەھو رۇز دەزىمىرەت.

لە بودجەدا گىرپى زۆر ھەن؛ خەلماندنى نىخى نەوت، بىنەھى نىخى دۆلار و چارەسەركردنى جىاۋازى زۆرى نىخە فەرمى و بازىيەكەى، بەدۋاى ئەوانىشدا جىگە كىدەھى گەتەكانى كارنامەى حكومەت، لەمەش گىرنگىر رازىكىردنى لاپەنە سوننەكان و چارەسەركردنى گىرپى بەشە بودجەى ھەرىمى كوردستان كە بىپارەكانى دادگاى فىدرالى بۇاردەكانى مامەلە لەگەل كىردنى خزانەدوۋەتە تونىللىكى بەرتەسەكەھى. بەگۇرەپە پىرسىپى گەمەى دىموكراسى ھىزە شىعەكان زۆرىنەى ئەوھىان ھەيە بەتەنبا بودجە تېپەرىنن، بەلام لەكاتىكدا كە ئەوان لە ئەمەرىكا و ئەوروپا دەگەپىن بۇ سەلماندنى ئەوھى حكومەتەكە بىكە فراۋان و ھەمەچەشەنە تەنبا ھى شىعە نىيە، ھەلۋاردەكردنى ئەم دوو جەمسەرىە يان بىپاكى بەرامبەرىان ھەروا ئاسان نىيە ۋەك ئەو كاتەى كە حەيدەر عەبادى سەرۋكەزىرانى پىشتووتر (2014 _ 2018) بەھۇى شەرى داعشەھە ھەموو پالپىشتىيەكى نۆدەۋلەتى ھەبوو.

بەگۇرەپە ئەو ئامازانەى بەردەستىن ھىشتا سوودانى بەتەۋاى لە تىستى ئەمەرىكا دەرەنەچوۋە، لە واشنتن زۆرىك بەو چاۋە تەماشاش دەكەن بەلى ناكىرەت بە "پاشكۆى ئىران" تەماشاش بىكرىت، بەلام ناشتوانىت زۆر لە قسەى بىكە سىياسىيەكەى دەرچىت لە چوارچىۋە شىعە كە بە ئاشكرا دوو ۋەزىريان لە گروپە چەكدارەكانى دژە ئەمەرىكا و سزادراۋى واشنتن بەسەردا سەپاند كە بىرتىن لە نەعم عەبودى، ۋەزىرى خويندنى بال (عەسايب) لەگەل ئەحمەد ئەلئەسەدى ۋەزىرى كار و كاروبارى كۆمەلپەتەى (جند الإمام - الفتخ). ھەر لەبەر ئەو دلەراۋكى ئەمەرىكىيەشە ۋەزىرى دەرەھە (د.فوتاد حسىن) و شاندا بەلكەى عىراق لە واشنتن نەپانتوانى مانگى رابردو بانگھىشتنامەپەك بۇ سوودانى بە ئاسانى مسۇگەر بىكەن و ئەو سەردانە بە دىارى نەكراۋى ماۋتەھە تاۋەكو كاتىكى دىكە.

لە دەرەھى عىراقىش، ئىران و توركيا كە دوو دراۋسە ھەرە پەيوەندىدارەكەى عىراقن لەبەردەم پىشتەت و ئەگەرى جۇراۋجۇردان كە بەشىكىان سىياسى و ئابوورى و، ھەلبۇزاردن و بەشەكەى دىكەى كەمئائى و كەمى بارانە كە سەرجەمىان كارىگەرى گەورەپەن لەسەر

عراق دەپت، مەسەلەي كۆنترۇلكردى دزەكردى دۇلاريش بۇ ئەم دوو ولاتە لە عىراقەوہ پابەندىيەكى كت و پې و ناكاوہ كە شكاوہتە گەردنى حكومەتى سوودانى و زانىارىيە دزە پىكراوہكان باس لەوہ دەكەن مەسەلەي پابەندى بە "سىستىمى سويفت" و خۇ ئامادەكردى بۇ پىشھاتەكانى توركىا و ئىران ھاندەرى ئەمىندارى گىشتى نەتەوہ بەكگرتووہكان بووہ كە خۇي بەيىنىتە ئەو ئاستەي چەند كۆر و كۆبوونەوہيەك بەپرسە عىراقىيەكان بگەپت و بچىتە ئەو خوانانەشى كە ئەمىندارى عەسايب سەرۇكى "بابليون"ى تىدايە كە دوو سزادراوى ئەمەريكان، لەو دىدارانەشدا "گۆتيريش مەترسىيەكانى راستەوخۇ بەگوئى ئامادەبووان داوہ" بۇ ئەوہى پاساويان نەمىنىت "چونكە ئەگەرى زال ئەوہيە لەمەولا ئەمەريكا گوشارەكانى لە دياردە بىزراوہكانى عىراق يان ئاوديوى دۇلار بۇ ئىران بگوازىتەوہ بۇ بارەگاي نەتەوہ بەكگرتووہكان لە مانتھاتنى نيويۇرك.

ئەو ھاوپەيمانييە شىيعىيەي كە بېيارە بەرەنگارى ئەم ئالنگارىيانەي عىراق بېيتەوہ چەند مانگىك بەر لە ئىستا پالئەرى مانەوہى بە تۆكمەيى و بەك رىزى زياتر بەرەنگارىبوونەوہى سەدر بوو، ئىستا كە حكومەت بەكلايى بووہتەوہ و لەبەردەم ئەگەرى ھەلئىزاردنابە ئەوان كەوتوونەتە شەرى قورسى بەرژەوہندى حىزبەكانيان و گەپان بەدواي پىگە بۇ ھەلئىزاردنى داھاتوو، ھەچەندىشە زوو زوو دەگوتريت كە دوو جەمسەرە ركابەرەكەي ھاوپەيمانييەكە "دەولەتى ياسا" و عەسايب" كۆك و تەبان و لەگەل جەمسەرەكەي دىكەي "حەكىم - عەبادى" كىشەيان نييە، بەئام پىدراوہكان بەرەو ئەوہن كە لاينە شىيعەكانى بىكەي سوودانى ھىندەي چاويان لەسەر سۇراخكردى قۇناغى داھاتووہ ھىندە لە بىرى تۆكمەكردى ئەم قۇناخدا نىن و لە چەند رۇزى رابردووشتا ھەندىك لە جياوازييەكانى ئاراستەي سوودانى سەرۇك وەزيران و ھىزە شىيعەكانى ھاوپەيمانى دەرگەوتوون بە تايبەت لە بوارەكانى پابەندى وەزىرەكان بە حىزبەكانيان و خەمساردىيان لە "بەرەنگارىبوونەوہى گەندەلى" ئەمەش دەرگاىەكى دىكە بە پووى ناكۆكى و جياوازي زياتر لە ناو كايبنەي حكومەت و راگرە سىياسىيەكانى.